

Синтагматичні зв'язки у парцельованих конструкціях аналогічні зв'язкам однорідних або приєднувальних синтагм. Наприклад: *Лесиха була й справді жінка /дуже господарна /та запопадлива. /Сукриста дуже /та тверда* (І. Франко); парцельовані синтагми однорідні і однаково супідрядні з синтагмами основного речення; *Над хаткою /небо. /А знов голубе* (Л. Костенко); парцельована синтагма підрядна синтагмі основного речення.

СК з відношеннями однорідності та пояснювальними будуються на зв'язках між синтагмами, а приєднувальні та парцельовані СК – на зв'язках між синтагмою і реченням в цілому.

Компонентами простого речення є члени речення, поєднані предикативним і підрядним зв'язком, а в ускладненому реченні компоненти – неподільні синтагми або ряди неподільних синтагм з потенційними модально-предикативними властивостями, супідрядні або підрядні [3, 170-171]. Саме синтагматичні зв'язки сурядних компонентів створюють у реченні другий конструктивний план, ускладнюють, а не поширюють його.

Отже, сурядність як синтаксична категорія, представлена у реченні різними типами СК, перебуває передусім у системі синтагматичних відношень.

Синтагматичне членування мовного потоку накладається на розуміння синтаксичних зв'язків і відношень між членами речення, але повної відповідності між ними немає.

Виділення сурядної синтагми і визначення її як функціональної або однорідної спирається передусім на синтаксичну однофункціональність або смислову однорідність компонентів, співвідносних з однорідними членами. Проте сурядний зв'язок у простому ускладненому реченні не обмежується однорідними членами, а СК не тотожна сурядній синтагмі, бо являє собою синтагматичну єдність різних за будовою та зв'язками синтагм.

За допомогою синтагматичного членування встановлюються відмінності між різними типами СК у простому ускладненому реченні на синтагматичному рівні.

У СК з однорідними членами, зокрема парцельованими, пов'язуються супідрядні ряди однорідних синтагм; у пояснювальних – дві опосередковано підрядні синтагми; у приєднувальних та подібних до них парцельованих – одна неподільна синтагма і речення в цілому. СК ускладнюють просте речення через синтагматичні зв'язки своїх компонентів.

Синтагматичне членування є одним з критеріїв розрізнення однорідних і неоднорідних членів речення: серійному ряду однорідних супідрядних синтагм протиставляється одна неподільна синтагма з відношеннями послідовної підрядності; а також слугує встановленню меж членів однорідного ряду.

Ускладнення речення відбувається саме через введення в нього ряду неподільних синтагм у СК з відношеннями однорідності та пояснювальними або однієї неподільної синтагми у СК з приєднувальними відношеннями.

Парадигматичні властивості сурядності виявляються лише у процесі творення речення при виборі з існуючих у мові множин необхідних для СК елементів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С., Микаэлян Г.Б. Современные синтаксические теории. – М., 1963.
2. Виноградов В.В. Понятие синтагмы в синтаксисе русского языка. (Критический обзор теорий и задачи синтагматического изучения русского языка) //Вопросы синтаксиса современного русского языка. – М.: Учпедгиз, 1950. – с.185-211.
3. Дмитриева Л.К. Осложнение предложения (функции однородности, обособления, водности и обращения) //Функциональный анализ грамматических категорий и единиц. – Л., 1976.
4. Киклевич А.К. Ассоциация, сочинение, паратаксис //Вестник Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. – сер.4. – 1986. – №1. – с.49-56.
5. Киклевич А.К. Типология сочинительной связи в славянских языках: (На материале простого предложения в польском и русском языках): Автореф. канд. дис. – Минск, 1983.
6. Русская грамматика /Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Наука, 1980. – Т.2.
7. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис /За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1972. – Т.3.
8. Троицкий Е.Ф. О неполной противопоставленности сочинения и подчинения //Синтаксические отношения в предложении и тексте. – Иваново, 1984. – с.58-63.
9. Українська мова. Енциклопедія /Ред. кол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енциклопедія імені М.П. Бажана, 2000.

Article is dedicated to the determination of position and concrete realization of co-ordination in the system of syntagmatic and paradigmatic relations. It is established that co-ordination, first of all, is syntagmatic and its paradigmatic special features are manifested only in the process of creating the sentence. It is examined the difference between the different types of co-ordinative constructions in the simple complicated sentence at the syntagmatic level. It is proved that the complication of the simple complicated sentence occurs by means of the introduction into it of the syntagms, which are correlated with the components of co-ordinative constructions.

Key words: syntagmatics, paradigmatics, syntagma, co-ordination, co-ordinative construction with the uniform parts of the sentence, co-ordinative construction with the explanatory relations, the connecting and partselovany co-ordinative constructions, the syntagmatic connections, the syntagmatic complication

С. М. Бернацька

ОСОБЛИВОСТІ РЕЧЕННЄВИХ СТРУКТУР З МОДАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ

У статті проаналізовано проблему відтінків модальності за емоційним забарвленням; модальних значень, включаючи елементи мовної семантичної інтерпретації змістової основи; функціонування речень різних типів модальності.

Ключові слова: категорія модальності, суб'єктивна модальність, модальні поняттєві значення, емоційне забарвлення, модальні речення.

Упродовж останніх десятиліть активізувалися системні дослідження місця та функцій мови у процесі пізнання людиною навколишнього світу і свого місця у ньому, які зумовлені стійкою тенденцією до антропоцентризму в усіх галузях науки. Слід зауважити, що провідними стали не дослідження формальної структури синтаксичних одиниць, а аналіз особливостей взаємовідношення мови та її носіїв у сфері комунікації. У такому контексті проводяться дослідження модальності висловлення як категорії, що виражає різні види відношення змісту повідомлення до дійсності з погляду мовця та його ставлення до цього повідомлення

Категорія модальності почала ґрунтовно досліджуватися в синтаксисі при вивченні речення як багатоаспектної одиниці. Вона передбачає розмежування різних його рівнів, а саме: формально-граматичного, семантико-синтаксичного й комунікативного (В.Г.Адмоні, Т.Б.Алісова, Н.Д.Арутюнова, Ш.Баллі, Е.Бенвеніст, О.В.Бондарко, Т.В.Булигіна, В.В.Виноградов, І.Р.Вихованець, В.Г.Гак, К.Г.Городенська, В.Д.Шинкарук, Г.О.Золотова, В.М.Ткачук, Н.Ю.Шведова та ін.). Утім проблеми її функціонування у реченнєвих структурах з емоційним значенням не досліджувалися. Водночас модальність як текстова категорія знайшла своє наукове висвітлення у працях М.Ф.Алефіренка, І.Р.Гальперіна, А.Ф.Папіної, З.Я.Тураєвої та ін.

Українська література крім внутрішніх джерел свого збагачення має ще й зовнішні. Для прикладу, художні твори – це складна й багатогранна система, кожний елемент якої виконує відповідну функцію. Естетика синтаксичних засобів художньої прози певного письменника є віддзеркаленням синхронного зрізу мови епохи, у якій він жив і творив. Збагачують мову також і публіцистичні твори.

Мета статті – обґрунтувати різнобарв'я відтінків модальності за емоційним забарвленням.

Під поняттям „модальність” передусім розуміємо лексико-граматичну сферу. Мовець не тільки передає інформацію адресатові про дійсність, але й виражає своє ставлення та оцінку цієї дійсності. Отже, модальність – це взаємопроникнення мовлення та мислення, де мислення опирається на відповідні мовні структури для передачі інформації.

За „Словником лінгвістичних термінів” Д.І.Ганича та І.С.Олійника, модальність (від лат. *modus* – спосіб) – граматична категорія, яка виражає відношення змісту висловлення до дійсності та оцінку цього відношення з боку того, хто говорить (або пише). Ті модальні значення, за допомогою яких виражається відношення змісту висловлення до дійсності, становлять первинну, або об'єктивну, модальність речення. Вказані значення реалізуються граматичними категоріями дієслівного способу, формотворчими частками, інтонацією.

На первинну модальність речення може нашаровуватись вторинна, або суб'єктивна, модальність, найважливішим засобом вираження якої є вставні слова і словосполучення [3].

Мовознавці зауважують, що модальність – це мовна універсалія, яка належить до числа основних категорій мови і виражає різні види відношення висловлення до дійсності (І.В.Вихованець, В.Г.Гак, К.Г.Городенська, В.Д.Шинкарук, А.П.Загнітко, Г.О.Золотова, М.Я.Плющ, І.І.Слинько, Н.Ю.Шведова та інші).

Модальність можна вважати вершиною діалектичного поєднання мовлення та мислення. Таке поєднання розпочинається від пізнавальної функції мови і закінчується вираженням думки через сформоване висловлення. Так реалізується найважливіше завдання комунікаційної функції мови – передається інформація від адресата до мовця, тобто реалізується модальність.

Суб'єктивна модальність виділяє ще вольову модальність, яка виражає зацікавлення мовця щодо реалізації дії. Саме вольова модальність має ще підтипи – модальність необхідності, можливості та наміру. Суб'єктивна модальність наближує нас до емоційності, тобто до вираження чуттєвих відносин до дійсності. Емоційне захоплення мовця виявляється у виразній експресії висловлення. Власне експресія висловлення є цілеспрямованою його актуалізацією, увиразнення його форми. Разом з тим, необхідно проводити чітку межу між вираженням емоційності та модальності [7, 12-19]. Якщо взяти за основу визначення поняття модальності В.В.Виноградовим, що комунікативно-стилістична категорія модальності використовує будь-які форми, які семантично чи функціонально здатні виражати авторський коментар у процесі мовлення [2], то це можна вважати виявом так званої емоційної модальності.

Ми, підтримуючи лінгвістичну традицію, вважаємо, що найбільш доцільним для розгляду одиниць мови є назва „модальні слова”. Адже модальні слова – це такі слова, які виражають суб'єктивну оцінку повідомленого з точки зору мовця, мають власне модальне значення. Модальні слова є елементом морфологічної системи мови, знаходяться у тісній взаємодії із загальномовними категоріями модальності, які в сучасних дослідженнях розглядаються то як власне синтаксична, то як логіко-граматична, то як функціонально-семантична категорія.

Модальність як категорія модусу має суб'єктивний характер. Конкретні форми та значення суб'єктивно-оціночних модальностей групуються навколо поняття реальності-нереальності-гіпотетичності дії. Тобто вони організуються протиставленням форм із значенням реальності або ірреальності (дійсності або недійсності) змісту висловлення, у вираженні якого бере безпосередню участь предикативна основа речення [5, с. 3-8].

Актуальність дослідження полягає у тому, що функціонально-стилістичний аспект разом з логіко-семантичним передбачає вивчення змістової сторони граматичних категорій, а точніше – вивчення функціонування їх у процесі спілкування. Оскільки мовні засоби служать для вираження змісту висловлюваного, передачі ставлення мовця до фактів чи явищ, то й мовлення має бути виразним, образним.

Стилістика досить часто спирається на синтаксичну систему мови, а тому між стилістикою і синтаксисом установлюється тісний зв'язок: синтаксис розглядає правильну побудову словосполучення, речення; стилістика – влучне використання їх у мовленні для реалізації задуму залежно від мети висловлювання.

Речення розповідної, питальної, спонукальної та бажальної модальності можуть мати різний ступінь емоційного забарвлення. Одні речення вимовляються із звичайною інтонацією, інші – з підсиленою. Порівняно з інтонацією звичайною, спокійною оклична інтонація речення характеризується підвищенням голосу, барвистістю тону, сильнішими

наголосами. Речення, що вимовляються із звичайною інтонацією, належать до емоційно нейтральних. Наприклад: *Пішла селом, Плаче Катерина; На голові хустиночка, На руках дитина* (Т.Шевченко). *Он глянь, - у тім раї, що ти покидаєш, Латану свитину з каліки знімають, З шкурою знімають, бо нічим обуть Княжат недорослих...* (Т. Шевченко). *Що се таке? Слава в вишніх? Що за музика?* (Леся Українка). *Якби нам хата тепла та люди добрі, казали б ми казку, баяли байку до самого світа...* (Леся Українка).

Емоційно ж забарвлені речення – це такі, що вимовляються з підсиленою і в деякій мірі напруженою інтонацією. Такі речення називаються окличними. Окличними бувають розповідні речення, коли виражають емоційне значення. Окличність речення – це інтонаційне вираження сильного емоційного забарвлення змісту речення. Наприклад: *Без утину, без утоми, в бурі, в грімі, в льодоломі, з-під зимової кори міцно вирвався Дніпр старий!* (Г.Чупринка). *Джмелі спросоння – буц!* (М.Вінграновський). *Ото ж тая дівчинонька, Що сонна блудила: Отаку-то їй причину Ворожка зробила!* (Т. Шевченко). *Паляниця – як сонце!* (З преси). *Яка між нами райдуга стояла! Яка між нами прірва пролягла!* (Л. Костенко). *Красо України, Подолля! Розкинулось мило, недбало!* (Леся Українка). *Вчись не до старості, а до смерті!* (Народна творчість).

Питально-окличні речення супроводять і власне питальні, і питально-риторичні, а також питально-спонукальні речення. Інтонаційний малюнок питально-окличних речень різноманітний і залежить від змісту висловленого. Проте сила голосу у кінці питально-окличного речення обов'язково підвищується. Наприклад: *Чому ж цього не можна запитати?!* (Леся Українка). *Скажи, що робити: Чи молитись, чи журитись, Чи тім'я розбити?!!* (Т. Шевченко). – *Хіба він мені брат? – каже, було, Василь. – Який він брат мені?!* *Захопив у свої лабети все добро та й брат!* (Панас Мирний). *А де ж тая мальована, Шитая хустина? А де ж тая веселя Дівчина-дитина?!* (Т. Шевченко). – *Підеши ти звідси, відьмо?!* – *згукнув дико на неї громом* (О.Кобилянська). – *Ті червоні пиши бики?!* – *кликнула Докія з дива, неначе перелякана* (О. Кобилянська). ...*О правдонько, де ти?!* (О. Кобилянська). Ще більшою мірою, ніж розповідним та питальним, окличність властива спонукальним і бажальним реченням. У них виражаються вольові та сердечні емоції. Наприклад: *Хай погорять генератори! Хай розламається гребля! Хай купа руїн залишиться тут від усього,аби тільки їм не дісталося!* (О.Гончар). *А тепер хай журяться наші вороги!* (А. Матвійчик). *Не рубай калину біля хати!.. Не стріляй у птаха на світанні!* (Ю. Рибчинський). *Не руш! Не ріж! Не убивай!* (Леся Українка). *Як гарно марилося на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проєктів!* (М.Коцюбинський). *На небокраї яка краса огнів сія!* (В.Сосюра). *Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю!* (П.Тичина).

Можна виділити спонукальні речення, що вказують на прохання з порадою та бажанням. Наприклад: *Як парость виноградної лози, плекайте мову. Пильно й ненастанно політь бур'ян.* (М.Рильський).

Дозвіл та вимога також можуть бути притаманні спонукальним реченням. Наприклад: *Навести міні апарати!..* (О.Корнійчук). *Забирай все із цієї хатини і вирушай негайно в дорогу* (І. Франко). *Йди покатайся, але недовго* (З преси). *Можете любитися цими рожжевими трояндами, але за це з вас закуска та витівка* (І.Карпенко-Карий). *Забирай собі все* (З преси).

Отже, речення розповідної, питальної, спонукальної, бажальної модальності можуть емоційно забарвлюватися, вимовляючись із підсиленою і в деякій мірі напруженою інтонацією. Речення різних типів модальності мають широке функціонування. Адже глибокі думкою, прекрасні образністю, поетичні або прозові рядки можуть бути утворені розповідними, питальними, спонукальними, а також бажальними реченнями або в їх змістовому перегуку. Ми спостерігаємо це у творчості Лесі Українки, Тараса Шевченка, Валер'яна Підмогильного, Ольги Кобилянської, Павла Грабовського, Панаса Мирного, Ліни Костенко, Олеса Гончара та інших, а також на матеріалі синтаксичних конструкцій народної творчості та преси.

У стилі художнього мовлення для зображення авторського ставлення до когось або до чогось спонукальними реченнями чи спонукальними в поєднанні з іншими видами змальовуються картини життя і взаємини. Наприклад: *Гей, вітайте поле рідне! Тут і праця, й боротьба. Здрастуй, сонечко побідне! Хай твоє тепло догідне Приголубить і зігріє Вільну працю й чисті мрії Хлібороба – не раба!..* (Г. Чупринка). *Моя любове! Я перед тобою. Бери мене в свої блаженні сні. Лиш не зроби слухняною рабою, Не ошукай і крил не обітни!* (Л.Костенко). *Йди, йди, сину. Довго не барися. Через два годочки додому вернися* (Народна творчість).

Задля експресії заголовка предикативний член спонукального речення може пропускатись як зрозумілий, на місці пропуску ставиться тире. Наприклад: *Кожну хвилину – роботі!* (З преси). *Новому – двері навістіж!* (З преси).

У літературній мові бажальні речення знайшли своє місце передусім у художньому стилі як природні усномовні вислови, як промені людської душі. Варто, зокрема, відзначити, що в поезії парним вживанням бажальних речень передається глибока сердечність почуттів. Наприклад: *Нам би досвіду* (В. Сторожук). *Щира, світла, промениста, хай усіх єднає пісня! Хай лунає людям на добро!* (В. Крищенко). *Щоб в вас і в нас усе було гаразд. Щоб ви і ми щасливі були* (В. Лагода).

Отже, можна стверджувати, що відтінки модальності – це один з продуктивних способів творення оцінних найменувань осіб, метою якої є досягнення соціально оцінного ефекту. Синтаксис характеризується багатством засобів смислової та емоційної виразності мови. Усвідомлення їх сприятиме розвитку культури мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. – М. - Л.: Учпедгиз, 1947. – 784с.
2. Виноградов В.В. Очерки по истории русского языка. М.–Л.: Учпедгиз, 1947. - 784 с.
3. Гулянюк Н.В., Чолкан В.А. Співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в реченні. – Чернівці: ЧДУ, 1997. – 62с.
4. Плющ М.Я. Граматика української мови: У 2 ч. Ч.1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: Підручник. – К.: Вища шк., 2005. – 286с.
5. Шведова Н.Ю. Парадигматика простого предлодения в современном русском языке: Опыт типологии // Русский язык: Грамматические исследования. – М.: Наука, 1968. – С. 3-77.

6. Шинкарук В.Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення: Монографія. – Чернівці: Рута, 2002. – С. 19-38.
7. Mrazek R. По поводу объема модальности. Otazky slovanske syntaxe III. Brno: Univerzita J.E. Purkyne. 1973. – S. 12-19.

The article analysed the problem of tints of modality by the emotional colouring; modal values, including the elements of linguistic semantic interpretation of semantic basis; functioning of sentences of different types of modality.

Key words: category of modality, subjective modality, modal values of concepts, emotional colouring, modal sentences.

Є. Л. Вокальчук

КУЛЬТУРОМОВНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ФУТБОЛЬНОГО РЕПОРТАЖУ

Аналізуються типові помилки усного мовлення ведучих футбольних репортажів на сучасному українському телебаченні – порушення точності мови, логіки викладу матеріалу. Встановлено основні причини таких помилок.

Ключові слова: спортивний теледискурс, футбольний репортаж, культура мови, точність мовлення.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки актуальним є дослідження особливостей українського теледискурсу, зокрема спортивного. Важливими завданнями сучасних досліджень у галузі культури ефірного мовлення є вивчення структури радіо- й телетекстів, їхньої жанрової специфіки, комплексний аналіз телевізійних програм з погляду мовностилістичного, психолінгвістичного, соціологічного. Постійними є пошуки концептуальних засад вивчення культури українського ефірного мовлення, визначення його місця у системі національних цінностей, ролі у державотворчих процесах, розкриття його потенційних можливостей [3, с. 5].

На вітчизняному телебаченні спортивних передач чимало, однак “культуромовний” рівень більшості з них невисокий, оскільки мова телеведучих рясніє різнотипними помилками, прикрими мовними огріхами.

Метою статті є аналіз засвідчених у телевізійних текстах типових порушень норм сучасної української мови (зокрема, вимог точності висловлювання, логічності викладу інформації), встановлення головних причин появи мовленнєвих помилок.

Основним матеріалом дослідження слугували футбольні телерепортажі, що транслюються на українському телебаченні, зокрема, на каналах “УТ-1”, “Інтер”, “ІСТV”, “1+1” та ін.

Точність – одна з головних ознак культури мовлення. Вона зумовлюється, по-перше, знанням об’єктивної дійсності, спостережливістю мовця і, по-друге, його вмінням співвіднести свої знання мови з цією спостереженою об’єктивною дійсністю. Це співвідношення буде тим точніше, чим глибше пізнаватиметься дійсність і чим повніше засвоюватимуться ресурси мови, надбані попередніми поколіннями людей для називання й оцінки реального світу [2, с. 277]. Точність мовлення досягається не лише на лексико-семантичному рівні – вона тісно пов’язана з рівнем граматичним (синтаксичним) і стилістичним. В усному розмовному мовленні неточність слововживання може бути компенсована ситуацією спілкування, мімікою або жестом. Вимога точності зростає, якщо зі співрозмовником немає безпосереднього контакту або якщо співрозмовником є широка аудиторія [1, с. 95], у нашому випадку – аудиторія телеглядачів. Розглянемо типові випадки порушення вимоги точності мовлення у футбольних телерепортажах.

Частотними є помилки у вживанні синонімічних слів. У процесі добору одного слова із синонімічного ряду з метою досягнення точності висловлювання фахівці радять враховувати: 1) стилізову належність слова; 2) його емоційно-експресивне значення [2, с. 281]. Недотримання першої рекомендації спостерігається у прикладах на взірць: “*Металург*” занадто сів на свою половину поля (МН – “СТБ”, ТФМ “Динамо” (Київ) – “Металург” (Запоріжжя); 03.04.05) замість *...занадто тримається своєї половини поля*; *Весь перший* [тайм. – С.В.] і *добру частину другого...* (ІМ – “ІСТV”, “Факти. Спорт”; 29.03.05) замість *значну частину*. Підкреслені компоненти синтаксичних конструкцій є стилістично маркованими, мають розмовне забарвлення, що сприймається як не цілком доречне у спортивному теледискурсі.

Стосовно другої рекомендації, то емоційно-експресивне забарвлення, притаманне позначенням нижче словам, сприймається як недоречне, коли ситуація мовлення передбачає офіційність у спілкуванні, напр.: *Він все-таки не найгабаритніший форвард* (ДДж – “УТ-1”, ТФМ “Челсі” – “Баварія”; 06.04.05); *За габаритами Гусін може поборотися з потужним Іглі Таре* (РК – “Інтер”, ТФМ “Албанія – Україна”; 9.02.05). Слово *габарити* (і похідні від нього) уживається як жартівливе, іронічне звичайно при підкресленні повноти, огрядності.

Розглянутий матеріал свідчить про те, що тільки ретельний добір необхідного слова з синонімічного ряду сприятиме точності вислову, адекватній (щодо змісту і форми) передачі інформації.

Часто неточність виникає також у випадках, коли замість одного значення багатозначного слова вживається інше. Розглянемо типові приклади таких порушень і можливі варіанти відредагованих відрізків контексту:

№	Порушення точності слововживання	Виправлений варіант
1	<i>Тандем Буряк – Сабо <u>зробить</u> гарні результати</i> (РС – “Інтер”, “Новини (Спорт)”; 07.04.05)	<i>Тандем... досягне гарних результатів</i>
2	<i>Положення поза грою <u>опинилося</u> у “Ліверпуля”</i> (ДБ – “УТ-1”, ТФМ “Ювентус” – “Ліверпуль”; 05.04.05)	<i>виявилось</i>